Scrophularia nodosa

Nomenclatuur/etymologie

De geslachtsnaam *Scrophularia* is afgeleid van het Latijnse woord *scrophula*, wat 'krop- of halszweer' betekent. Deze naam werd gegeven omdat planten uit dit geslacht, in overeenstemming met de signatuurleer, historisch werden gebruikt als geneesmiddel tegen scrofulose (een klierziekte), vanwege de knobbelige wortelstokken die op gezwollen klieren leken. De soortnaam *nodosa* komt van het Latijnse *nodosus* (knopig), afgeleid van *nodus* (knoop), en verwijst direct naar de kenmerkende knopige of knolachtige wortelstokken van deze plant. De Nederlandse naam "Knopig helmkruid" is hierop gebaseerd, terwijl de naam "Helmkruid" duidt op de vorm van de bloem, die lijkt op een ouderwetse ridderhelm.

Foto NRV: NN

Taxonomie

Scrophularia nodosa L. is de geaccepteerde naam volgens *Plants of the World Online* (POWO) en behoort tot de volgende taxonomische categorieën:

- Rijk: *Plantae*
- Orde: *Lamiales*
- Familie: *Scrophulariaceae*
- Geslacht: *Scrophularia*
- Soort: *Scrophularia nodosa*

Synoniemen

De naam *Scrophularia nodosa* is de geaccepteerde botanische naam en heeft een aantal heterotypische synoniemen, waaronder *Scrophularia cechica* Opiz, *Scrophularia foetida* Wydler, *Scrophularia italica* Mill. en *Scrophularia major* Bubani. Ook zijn er diverse variëteiten die als synoniem worden beschouwd, zoals *Scrophularia nodosa var. bobartii* Pryor, *Scrophularia nodosa var. nitida* Regel, *Scrophularia nodosa var. purpurascens* Salter ex J.J.Blandy en *Scrophularia nodosa variegata* G.Cooper ex J.Dix.

Variëteiten en cultivars

Scrophularia nodosa is in de eerste plaats een inheemse, wilde plant en er zijn weinig cultivars op de markt. De plant wordt vaker gewaardeerd om zijn ecologische waarde, met name als waardplant. Een bekende, maar vaak als synoniem beschouwde, variëteit die in de tuinbouw voorkomt vanwege zijn blad is *Scrophularia nodosa 'Variegata'* (*S. nodosa variegata* G.Cooper ex J.Dix), die wit of geel gevlekte bladeren heeft. Andere ondersoorten of variëteiten die soms worden genoemd, maar vaak ook als synoniem worden beschouwd, zijn onder andere *Scrophularia nodosa var. serrulata* Regel en *Scrophularia nodosa var. viridiflora* Wimm. & Grab.

Familie

Scrophularia nodosa behoort tot de familie *Scrophulariaceae*, in het Nederlands de Helmkruidfamilie. Hoewel veel leden van deze familie door recente moleculaire studies zijn verplaatst naar andere families (zoals *Plantaginaceae*), blijft *Scrophularia* in de klassieke zin de naamgever van de familie en wordt het nog steeds vaak binnen de *Scrophulariaceae* geplaatst.

Hoogte

De plant is een relatief hoge vaste plant met een opgaande vorm. De stengels zijn vierkant en de hoogte varieert doorgaans tussen de 60 en 90 cm, hoewel lagere exemplaren van 50 cm en hogere van meer dan een meter voorkomen.

Bloemkleur

De bloemkleur van *Scrophularia nodosa* is discreet en opvallend tegelijk: de kleine, helmvormige bloemen zijn meestal een combinatie van roodbruin of maroon met een groengele tot olijfgroene lip of keel, en soms worden ze eenvoudigweg als bruin omschreven.

Bladkleur

De bladeren zijn breed langwerpig, eivormig tot eirond-lancetvormig, scherp en onregelmatig gezaagd, en hebben een diepe groene kleur. Jonge bladeren kunnen soms een roodbruine tint hebben. De bladkleur van de cultivar *'Variegata'* is gemarmerd groen met witte of gele vlekken.

Bloeiperiode

De bloeiperiode is lang en valt in de zomer, over het algemeen van juni tot augustus of zelfs tot in september, afhankelijk van de standplaats en het klimaat.

Standplaats

Scrophularia nodosa geeft de voorkeur aan een halfschaduwrijke tot schaduwrijke standplaats. De plant groeit het beste op vochtige tot normale, humusrijke (bos)grond, vaak te vinden langs heggen, bosranden en op andere beschaduwde, vochtige plaatsen.

Herkomst

De plant is wijdverbreid en van nature inheems in een groot deel van Europa en reikt oostwaarts tot in Mongolië en het noorden van Turkije. Het is een typische soort van het gematigde bioom van Eurazië.

Soort gewas

Het is een overblijvende, kruidachtige vaste plant (*perennial* of *rhizomatous geophyte*) met een knopige wortelstok. De plant wordt gewaardeerd als waardplant voor insecten en als een natuurlijke tuinplant, hoewel het in sommige contexten als een wild of zelfs onkruid wordt beschouwd. Historisch gezien werd het gebruikt als geneeskrachtig kruid.

Vermeerderingswijze

De plant kan gemakkelijk worden vermeerderd door zaad, dat in het najaar gezaaid kan worden. Het is ook een rizomateuze geofyt, wat betekent dat het zich ondergronds verspreidt via de knopige wortelstokken (rizomen), waardoor delen van de wortelstok kunnen worden gebruikt voor vegetatieve vermeerdering.

Klimaatzone

Scrophularia nodosa is een zeer winterharde plant en gedijt goed in de gematigde klimaatzone (bijvoorbeeld USDA zones 4-8), typisch voor een groot deel van Europa.

Insecten

De plant is ecologisch van belang omdat de bloemen zeer veel nectar produceren. De onopvallende, bruine bloemen zijn zeer aantrekkelijk voor hommels en wespen, die de bestuiving verzorgen. Bovendien is het de belangrijkste waardplant voor de rupsen van de Helmkruidvlinder (*Shargacucullia scrophulariae*), een nachtvlinder.

Bronvermelding

https://powo.science.kew.org/taxon/urn:lsid:ipni.org:names:30088899-2

https://wilde-planten.nl/knopighelmkruid.htm

https://www.plantennamen.info/wetenschappelijke-namen/scrophularia-nodosa-knopig-helmkruid

https://esveld.nl/a/product/scrophularia-nodosa/

https://www.tuinadvies.be/plantengids/15155/scrophularia-nodosa/cultivars

Samenvatting

Onderwerp	Resultaat
Nomenclatuur/etymologie	Geslachtsnaam afgeleid van Latijn *scrophula* (halszweer) vanwege medicinaal gebruik; soortepitheton *nodosa* betekent knopig, verwijzend naar de wortelstok.
Taxonomie	Rijk: *Plantae*, Orde: *Lamiales*, Familie: *Scrophulariaceae*, Geslacht: *Scrophularia*, Soort: *Scrophularia nodosa*.
Synoniemen	*Scrophularia cechica* Opiz, *Scrophularia foetida* Wydler, *Scrophularia italica* Mill., *Scrophularia major* Bubani, *Scrophularia nodosa variegata* G.Cooper ex J.Dix.
Variëteiten en cultivars	*Scrophularia nodosa 'Variegata'* (met gevlekt blad), *Scrophularia nodosa var. serrulata* Regel, *Scrophularia nodosa var. viridiflora* Wimm. & Grab.
Familie	*Scrophulariaceae* (Helmkruidfamilie).
Hoogte	60 tot 90 cm.
Bloemkleur	Roodbruin of maroon met groengele tot olijfgroene lip.
Bladkleur	Diep groen, soms roodbruin uitlopend. *'Variegata'* heeft wit/geel gevlekt blad.
Bloeiperiode	Juni tot augustus (soms september).
Standplaats	Halfschaduw tot schaduw, vochtige tot normale, humusrijke (bos)grond.
Herkomst	Europa oostwaarts tot in Mongolië en Noord-Turkije.
Soort gewas	Overblijvende, kruidachtige vaste plant (*perennial*), waardplant.
Vermeerderingswijze	Zaad, delen van de knopige wortelstokken (rizomen).
Klimaatzone	Gematigde klimaatzone (bijv. USDA zones 4-8), zeer winterhard.
Insecten	Trekt hommels en wespen aan, is waardplant voor de Helmkruidvlinder (*Shargacucullia scrophulariae*).